

við fólk, ið bóru alsk til háskúlarørsluna. Í Miðvági var lærari, ið hevði verið í Danmark á háskúla. Hann var giftur kvinnu, ið eisini hevði verið á háskúla. Hesi bæði, Jákup Jacobsen og Anna Kjølles, gjørdur sít til at greiða forvitnum ungfolki frá hesi rørlu, sum var skapað í anda ungdomsins. Jákup var lærari Rasmusar, og so stóra ávirkan høvdu mongu vitjanir Rasmusar í heimi Jákups og Onnu, at hann, hóast stríðið at slíta seg leysan úr bygdarlívinum, í 1892 fór til Danmarkar at ganga á Vallekilde Højskole.

Símun av Skarði varð føddur á Skarði 3. mai 1872. Sera torført var at fáa til vege lærarakreftir, tí Kunoyeggin var rættiliga avbyrgd tá á døgum. Vaksin var hin evnaríki Símun biðin at vera lærari eina tíð í Kunoy. Hugur hansara var til starvið, tí í 1893 fór hann á lærarakúla í Havn. Eftir at hava búið hjá Sámali Rasmussen á Kák, flutti hann í hús Trinu Winther, ættað av Sandi. Heppið var hetta, tí sumu hús vóru samkomustaðir hjá odda-manninum í Føroyingafel-agnum. Har hittust m.a. Rasmus Effersøe, Jóannes Patursson og Mads Andreas Winther. Hesir ávirkaðu Símun nóg, og hann gjørdi av at gerast partur av stríðsfjöld teirra, ið ynsktu mentanarligan framburð í Føroyum við føroyskum sum amboði. Liðugur við læraradúgvvingina, fór hann á háskúla í Askov. Hetta var í 1896.

Styrkjandi tjóðskaparløtur

Rasmus var 2 ár á handverkara-deildini á Vallekilde Højskole og lærte seg træsmíð og tekning. Væl lá fyrri, tí longu áðrenn hann fór niður hevði hann fingist við hetta handverk. Í 1894 segði Rasmus Vallekilde farvel og arbeiðdi sum timburmaður í 2 ár. Í 1896 gjørdi Rasmus av at fara á víðkaða fólkháskúlanum í Askov. Her hitti hann Símun, og teir báðir samdust um at stovnstæta Føroya Fólkháskúla.

Símun av Skarði var longu útbúgvin lærari og Rasmus Rasmussen hevði hollan kunnleika til skúlskap. Kortini var hetta ikki nóg dygg barlast til at fara undir yrki sum háskúla lærari. Neyðugt var at ganga 2 ár á Askov og 1 ár á læraraháskúlanum í Keypmannahavn. Tíðin her gjørdist teimum rík og mennandi. Fráleran fór fram í samljóði við endamálsgreinir Grundtvigs, og á skeiðnum vóru aðrir føroyingar. Har gingu so miklir mentamenn sum Jákup Dahl, A.C. Evensen og Jacob Jakobsen. Í hesum hópi høvdu háskúlamenninir mangar styrkjandi tjóðskaparløtur, ið lögdu lunnar undir ætlan teirra. Á ólavsvøku 1899 stigu teir fótin á land í Føroyum eftir lokna útbúgving. Kósín móti Føroya Fólkháskúla var sett og ein strævin túrur lá fyrri framman.

Lærdu skriftmál

Førsta reglugerðin fyrri Føroya Fólkháskúla er frá 1910. Grein 2 er soljóðandi: »Endamál skúlans er: 1) at vekja ans fyrri

andligari og kropsligari menning hjá Føroya ungdomi. 2) at veita næmingunum kunnleika í vanligum lærugreinum, t.d. føroyskum og donskum máli, rokning, skrivning, søgu, náttúrulegu, landafrøði og - um stundir eru til tess - øðrum, sum hóskaði kann vera«.

Frálæruútfarið á fyrsta skeiðnum í 1899 var sera avmarkað. Bókurnar vóru Føroyingasøga, Færøsk Anthologi og Smásangir og Sálmar, umframt eitt slitið føroyakort...

Tað kann týskast lógið, at so lítið tilfar var, men Rasmus og Símun tóku jú undir við grundsjónarmiði Grundtvigs: Bóðskapurin skuldi berast fram, sum livandi orð. Og hvønn dag skuldu teir báðir halda tær røður hvor. Símun røddi um søgulig evni og Rasmus røddi um tætturuvísindaliga. Hetta uppfyllti kortini ikki krøvini, sum sermerkti háskúlan: At skúlin skuldi veita næmingunum hollan kunnleika í føroyskum og mállaru tess. Og var nakað serstakt, ið háskúlamenninir lögdu seg eftir, var tað júst at læra frá sær í føroyskum máli og mentan.

Símun og Rasmus gjørdur av, at teirra háttur at læra næmingarnar føroyskt skuldi vera eftir leisti Hammershaimbs. Næmingarnir kendu onki til føroyskt skriftmál, og tiskil var uppgávan torfør. Eitt, ið kortini lætti um, var tann eldhugur, ið eyðkendi næmingarnar. Teir gleddust um at sleppa at læra egna skriftmál. Dánjal Klein, ið var næmingur í 1904-05, sigur soleiðis frá: »Vit lærdu at lesa og skriva okkara móðurmál, og lærdu at virða tað sum tað mál, ið gongur inn at okkara hjartarótum, eins og gamli Grundtvig og próst Petersen kvóðu: *At tað áleina í munni og bók kann vekja eitt fólk úr dvøla!*«

Eisini samaber Dánjal Klein viðurskiptini í barnaskúlanum og á Háskúlanum. »Tað var ein royndur lutur, at seinast í niðjandú öld var tann almenni barnaskúlin í flestu sóknunum í Føroyum so fátæksliga útgjörður og fyrirbúgvin, at vit, sum gingu í skúla fingi so lítið burtur úr teimum 7 árunum, at vit fingi ov lítlar kunnaskapir og harvið lítil andliga barlast til at liva framtíðar lívið uppá. Tað sum vit lærdu var bara: At lesa danskt mál, bíblíusøgu og katekismuslærubók, at ramsa tær uttanat tey 7 árin, og har afturat, at mála bókstavir (fagurskrift)«.

Rembingar

Sama árið, Dánjal gekk á Háskúlanum, hendu stórar rembingar. Rasmus giftist Onnu Fiu, systir Símunar, og Símun giftist Sonnu Jacobsen úr Tórshavn. Serliga hin seinni so navnframa kona Símunar menti Háskúlan við sínum góðu hondum. Genturnar høvdu stóra gleði av Sonnu. Serliga væl dugdi hon at fáast við vevna. Hon hevði eisini tikið læraraprógv samstundis sum maðurin, so hennara lutur lá ikki eftir.

Onnur rembing var hin

tjóðskaparlaga. Árið 1905 gjørdist kollveltandi, tí afturhaldssinnaðir sambandsmenn fóru at taka seg saman. Teir royndu av øllum alvi at stríðast ímóti stuðli til Háskúlan. Skúlin var áður hildin at vera ópolitiskur, men tað broyttist. Ongin, ið var knýttur at skúlanum, tók undir við sambandsmonnum, og sostatt varð Háskúlin drigin upp í politikk. Undirvísingin gjørdist meira tjóðskaparkend, og størri dentur varð lagdur á Føroya søgu og mál.

Funnu Føgrulið

Háskúlamenninir fóru undir skúlavirksemi beinanvegin, teir vóru heimkomnir. Pengamenn, sum tóku undir við ætlanini, stuðlaðu teimum, og fyrstu hølina fingi teir til vege frá Jóan Peturi Olsen í Klaksvík, sum sjálvur sendi tvey børn á fyrsta skeiðið.

Skúlin var als ikki fyrirbúgvin til skúlavirksemi. Har vóru hvørki beinkir ella borð, men hesum tók Rasmus sær av at smíða. Tá fyrsta skeiðið var lokið á vári 1900, tóku háskúlamenninir ta avgerð, at nýggjur skúli skuldi byggjast. 16 næmingar høvdu verið á fyrsta skeiðnum og helmingurin hevði búið á skúlanum saman við lærarum og matmóðir undir trongum umstøðum. Fyrsta, ið kom Rasmusi og Símunu til hugs, var figging og neyðug loyvi. Í Klaksvík var ein maður, J.C. Djurhuus, faktor, ið var høgt virður. Ja, so høgt, at nærum ongín tordi at fara undir nakað, uttan at hann var eftirspurdur. Símun í Vági, sum kundi væl til viðurskiptini í Klaksvík, helt tað vera burtur við at fara undir bygging, uttan at faktururin var kunnadur. Samráðingar vóru tiskil tiknar upp við hendað og aðrar spissar, og semja var um bygging, men ikki um hvar skúlin skuldi vera. Símun og Rasmus hildu best vera at fara út um bygdamark, og eftir ein róðrartúr vestan fyrri Borðoy vóru teir samdir um staðið. Teir funnu Føgrulið.

Góðsstjórnin ikki á vika

Farið varð nú undir fyrireikandi arbeiðið. Jørðin í Føgrulið var ognarjörð og ánararnir vóru mangir. Allir vóru spurdir eftir og allir játtaðu at lata jørðina. Einasta loyvið, ið vantaði, var frá donsku góðsstjórnini. Men hon vildi bert loyva teimum leigu, og lánistovnarin vildu bert lána Háskúlanum pening, um skúlin stóð á ognarjörð. Farið varð kortini undir byggingina. Fyrstu 1.000 krónurnar, ið bert rindaðu arbeiðsløn til húsgagnidina, fingi teir frá vinum og fólki, ið tóku undir við ætlanini.

Kristihimmalfaradag 1900 varð spakin settur í. Hin 8. september sama ár var innlokað, og longu 28. november byrjaði fyrsta skeiðið í nýggja skúlanum. Skuldin var stór, nú liðugt var. Ívøgn høvdu teir fingið upp á borg frá Finsen, apotekara, ið átti timburhandil í Tórshavn, men hann kravdi nú peningin. Símun og Rasmus gjørdur ikki mætari, enn at gera skúlan til sjálv-ognarstovn, og fóru teir kringlandið at tekna partapening. Tá

ið avtornaði, vóru 8.000 krónur komnar í kassan, og farið var at velja stjórn millum parta-eigararnar. Hesir vóru valdir í fyrstu stjórn Háskúlans: Símun Hansen í Vági, keypmaður, Jóannes Patursson, bóndi í Kirkjubø, A.C. Evensen, prestur í Sandoy, Rasmus Rasmussen og Símun av Skarði.

Nú skúlin var vorðin sjálvsognarstovnur, var neyðugt, at hann gjørdist *verulig ogn hjá sær sjálvum*. Men góðsstjórnin stóð við sít, og í 1909 varð skúlin fluttur til Tórshavnar at standa á ognarjörð.

Ótemjandi dirvi

Tað var Frants Mortensen, húsa-smiður, ið tók sær av flytingini, og við árslok var farið undir virksemd í Havn. Bygt var seinni upp í, og nú fóru frálæra og át fram í hvør sínum høli.

Hóast flyting og uppbygging líkust varandi loysn sum árinu gingi, sást nú bráðliga, at skúlin var merktur av at vera gjörður í skundi. Nú var illa státt peningaliga. Løgtingsstuðulin var ikki nóg stórur, men tibetur var næmingatalið so høgt í 1917, at Føroya Háskúli kom undir donsku játtanina. Hendað hekk við til 1924, tá ið næmingatalið fór niður um 10, ið var markið fyrri stuðulsrætti. Hetta kom háskúlamonnum dátt við. Serliga tá ið hugsað verður um, at Háskúlin hetta árið hevði virkað í 25 ár. Av sonnum eitt hópisleyst hátíðarhal!

Hóast sera meint og sorgarkent fyrri Háskúlan, knýtti seg at hesi hending ein søga, sum lýsir anda háskúlamanna til fulnar. Nógv fólk vóru komin í veitslu at heiðra Háskúlan, nú hann fylti 25. Tá gildið var hálvrunnið, varð Símunu handað bræv frá danska kenslumálaráðharranum. Bóðað varð frá, at stuðulin var rokin. Lógið kann tað týskast, at Símun ikki fall í fátt, men hinvegin megnadi at halda sær á gleimi líka til veitslan var at enda komin. Maðurin hevur kanska vítað, at hann, Rasmus og ótemjandi dirvi teirra fóru at megna framhaldandi stríð fyrri fólkháskúla í Føroyum. Við anda Grundtvigs sum stuðli.

Føroyingar tóku lógvatak

Fatanin er, at danir ræddust føroysku háskúlaætlanina illa. Teir vistu, at háskúlarørslan var ein vekingarrørsla, og landsumfatandi veking ynsktu teir ikki í Føroyum. Tað kundi kanska enda við loysing. Tað vóru tí danir, ið frá fyrsta bríksli royndu at spenna bein fyrri ætlanina. Rasmus og Símun siga

soleiðis frá: »Góðsstjórnin, landfútin, sum var forvaltari av kongsjørðini setti fótur í spennu móti, at háskúlin mátti fáa leigutíð og grundir til keyps av kongsjørðini; *har stóð jú onki um í traðarlógini um háskúlar sum leigarar*. Tá hann síðani varð vendar aftur við tí, at har stóð heldur einki um skráddarar og skómakarar, ónti hann ikki aftur, men stóð bert við sít nei. Bóndur og ognarmenn høvdu allir givið skrivliga játtan, men einki hjálpti«.

Hendan royndin var ikki einasta roynd dana at geva skúlanum monstingin í føðingini. 27 ár seinni, í 1926, gjørdur teir aftur ein vørr. Rasmus og Símun siga aftur frá: »Nú var nýggj ríkisstjórn komin í Danmark, vinstrastjórn, og kenslumálaráðharrin, J. Byskov, skrivaði skúlanum... *at Man ikke ser Sig i Stand til at stille Forslag om ekstraordinært Statsråd til nævnte Skole*... Nú var ringur standur, og tað var øllum greitt, at um ikki okkurt hendi, so var hetta deyðastíngurin, sum skuldi gera av við skúlan. Men tá hendi nakað. Nú lat Føroya fólk við seg koma og visti, at tað ikki vildi, at skúlin skuldi verða dripin, og skúlin kundi aftur enn, sum so ofta, bæði frammanundan og eftirsiðin, hvussu nógvar og trúgvir vinir hann hevði úti um landið: Landsfelag Føroya Fólkháskúla varð stovnað. Hetta hendi hin 18. apríl 1927«.

Onkursvegna er ein noyðdur at takka lagnu landsins fyrri beinalsemi hennara, tá ið hon leiddi háskúlamennin saman á Askov Háskúla. Neyvan hevði Føroya Háskúli verið so snemma komin, høvdu teir báðir ikki lagt so stóra orku í dreymin.

Í dag stendur Føroya Fólkháskúli í Tórshavn. Veldugur í mun til hin í Føgrulið, og við virksemin, ið er fløglíðað og við frálæruhátti, ið hevur ment og gjørt mangan ungan føroying sjálvsstöðugan í mongum lutum. Tey eru mong, ið vóna, at hann framvegis fer at stuðla upp undir hesa neyðugu menning.

Bókmentalisti

Anders Ølgaard, Færinger - Frænder (1968)

Arni Dahl, Bókmentasøga II (1981)

Christian Matras, Nøkur mentafólk (1973)

Emil Thomsen, Vardar 1 - 40

Føroya Fólkháskúlafelag, Føroya Fólkháskúli 1899 - 1990

(1989)

Føroya Lærarafelag, Lærarafólk í Føroyum (1976)

Gerhard Hansen, Eindarmantan Føroyinga og vekingarrøslurnar

(1987)

John F. West, Færøerne (1974)

J.P. Trap, Danmark - femte udgave (1968)